

Тіхонов Сергій Васильович,
завідувач кафедри оперативного-
розшукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БАЗИ ДНК

Українська правоохоронна система у своєму розвитку орієнтується на успішні моделі протидії злочинності в інших країнах, передусім оцінюючи їх ефективність та можливість застосування в сучасних українських умовах.

Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що систематизована геномна інформація людей вже декілька десятиліть використовується правоохоронцями провідних світових держав, а найбільша ефективність методу молекулярно-генетичних досліджень забезпечується в поєднанні з веденням автоматизованої бази даних ДНК (дезоксирибонуклеїнова кислота) [1].

Так, у 1995 році Великобританія створює NDNAD: базу даних ДНК Національної кримінальної розвідки, в яку до 2020 року внесено 6,6 млн. профілей, що дозволило у період 2001–2020 років ідентифікувати 731 тис. зразків ДНК, вилучених з місць вчинення злочинів.

У 2000 році у США в рамках Федеральної програми для засуджених (FCO) створено федеральний підрозділ бази даних ДНК (FDDU), який обслуговує велику спільноту криміналістів, допомагаючи ідентифікувати осіб, профілі яких знаходяться у Національній системі індексу ДНК (NDIS).

До підрозділу бази даних ДНК (FDDU) компетентні особи надають на дослідження зразки крові або букального епітелію засуджених, взятих під варту або звинувачених у федеральних злочинах, а також громадян інших держав, які утримуються під вартою у США. Потім FDDU створює профіль ДНК для кожного з цих осіб та завантажує його в NDIS. Вже відомі профілі ДНК перевіряються на співпадіння з профілями ДНК нестворених осіб з місць вчинення злочинів по всій країні [2].

Протягом майже трьох десятиліть поліція Китайської Народної Республіки розслідувала зґвалтування і вбивства 11 жінок і дівчаток, однієї з яких було всього вісім років. Вони зібрали 230 000 відбитків пальців і проаналізували більше 100 000 зразків ДНК. Тільки у 2016 році, аналізуючи гени людини, затриманої за корупційний злочин, установили його родинний зв'язок з людиною, яка залишила сліди своєї ДНК на місці вбивства однієї з жінок у 2005 році. Ця людина, Гао Ченгьон, зізнався в злочинах і був згодом страчений [3].

Натомість, в Україні можливості дослідження ДНК у розкритті злочинів використовуються дуже обмежено через відсутність

нормативно-правового регулювання геномної інформації людини. Так, питання створення та функціонування бази даних геномної інформації людини врегульовано лише відомчими нормативно-правовим актом Міністерства внутрішніх справ України, а визначені в них джерела формування обліку генетичних ознак не дають змоги ефективно використовувати інструмент бази даних для розкриття злочинів, вирішувати завдання ідентифікації безвісти зниклих осіб тощо. Розширення меж категорій джерел формування обліку генетичних ознак, визначених відомчими наказами, відповідно до статті 32 Конституції України потребує врегулювання питання ведення баз даних ДНК на рівні закону [1].

Оперативно-слідча практика свідчить, що слідчі-криміналісти в ході огляду місця події за фактами вчинення особливо тяжких злочинів, зокрема проти життя та здоров'я особи, особливу увагу приділяють виявленню та вилученню мікрооб'єктів, які міг залишити зловмисник, залишаючи слідству унікальну геномну інформацію, яка дає можливість його ідентифікувати.

Після виділення профілю ДНК із слідів крові, сперми, слюни, потожирових виділень, волосся тощо, у правоохоронців з'являється доказ проти злочинця у випадку встановлення його особи.

Ключовими у даному випадку є слова «у випадку встановлення». За відсутністю бази ДНК потенційних порушників норм кримінального кодексу слідчо-оперативна група перевіряє десятки або сотні осіб до вчинення конкретного злочину шляхом гласного або негласного відібрання зразків для порівняльного дослідження, відповідно до вимог ст. 245 та ст. 274 Кримінального процесуального кодексу.

Відбирання біологічних зразків у особи здійснюється за правилами, передбаченими статтею 241 КПК України. У разі відмови особи добровільно надати біологічні зразки слідчий суддя, суд за клопотанням сторони кримінального провадження, що розглядається в порядку, передбаченому статтями 160–166 КПК України, має право дозволити слідчому, прокурору (або зобов'язати їх, якщо клопотання було подано стороною захисту) здійснити відбирання біологічних зразків примусово [4].

На установах та перевірку до вчинення злочину однієї особи витрачається занадто багато часу та ресурсів підрозділів досудового розслідування, кримінальної поліції, експертних установ, які, перевіряючи отриману у ході розслідування інформацію, змушені, часом безрезультативно, витрачати державні кошти на слідчі дії, експертні дослідження та оперативні потреби.

Незважаючи на такий трудомікий процес саме ідентифікація злочинця за допомогою дослідження ДНК дозволила встановити маніяка Юрія Кузьменко у 13 доведених убивств жінок, підозрюваних у вбивстві Ірини Ноздровської та Діани Хріненко та багатьох інших злочинів.

На сьогодні в Україні 52 тисячі ув'язнених і засуджених осіб, із яких 30 тисяч утримуються у тюрмах, і майже 20 тисяч – у СІЗО [4].

Нормативне врегулювання державної реєстрації геномної інформації людини дозволить у стислі терміни акумулювати геномну інформацію зазначеної кількості засуджених до автоматизованої бази даних, що дозволить у найближчому майбутньому значно посилити ефективність роботи правоохоронних органів.

Ураховуючи існування великого масиву неідентифікованих ДНК, виявлених на місці вчинення злочинів минулих років, поява значного обсягу «порівняльного матеріалу» призведе до поновлення активної роботи за нововиявленими обставинами у багатьох кримінальних провадженнях, за якими у інший спосіб встановити особу злочинця не вдалося.

Крім того, методи генетичних досліджень швидко розвиваються і вже зараз науковці розроблюють інноваційні ДНК-технології для застосування в медицині та криміналістиці.

Досліджуються питання ДНК-ідентифікації за кольором очей та волосся, віком, вивченням психологічних, етнографічних та популяційних особливостей людини.

Отже, функціонування обліку генетичних ознак людини потребує законодавчого удосконалення.

Підсумовуючи вищевикладене, слід наголосити, що найближчим часом в Україні може запрацювати національна база ДНК, що значно посилить роль криміналістичних обліків у розкритті злочинів та розширить можливості правоохоронних органів, а усунення нормативно-правових перепон для створення таких баз дозволить:

- суттєво скоротити час на встановлення осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, ідентифікацію розшукуваних, невпізнаних трупів та заощадити кошти, що витрачаються державою на роботу правоохоронних органів;

- у стислий термін розкрити велику кількість резонансних злочинів минулих років;

- створити потужний профілактичний інструмент рецидивної злочинності;

- стимулювати розвиток наукових досліджень у галузі генетики;

- налагодити взаємовигідне партнерство у сфері протидії злочинності з правоохоронними органами держав та міжнародних правоохоронних організацій, які використовують ДНК бази.

Список використаних джерел

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини». URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70249.

2. Офіційний сайт ФБР www.fbi.gov/. URL: <https://www.fbi.gov/services/laboratory/biometric-analysis/codis>.

3. Pars Today, «Китай собирает ДНК миллионов лиц мужского пола в стране, используя американское оборудование». URL: <https://parstoday.com/ru/radio/world-i114930>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

5. Урядовий кур'єр URL: <https://bit.ly/3hhrko0>.

Князев Сергій Миколайович,

радник Міністра внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Грібов Михайло Леонідович,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ДОСЯГНЕНЬ СУЧАСНОЇ НАУКИ Й ТЕХНІКИ В РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ

Стрімкий розвиток науки і техніки протягом останніх двох десятиліть озброїв людство численними досягненнями в галузях інформаційних технологій, енергетики, транспорту, біології тощо. Ці досягнення знаходять найрізноманітніші сфери застосування. У числі інших, ними послуговуються правоохоронці, військові, розвідувальні і контр розвідувальні служби різних країн світу.

Одночасно результати останніх досліджень у різних галузях науки і техніки використовує і кримінальний світ. Організовані злочинні формування, що перетворилися на симбіоз ділків тіньової економіки, озброєних корисливо-насильницьких груп, що обслуговують їх, та корумпованих державних службовців різних рівнів, використовують у свої протиправній діяльності чи не найпередовіші здобутки у сфері цифрових технологій, штучного інтелекту, фармакології, соціальної інженерії і т.д. Крім того, з'являються нові види злочинної діяльності, засновані на передових наукових відкриттях.

Отже виникає своєрідна змагальність між правоохоронцями та криміналітетом: хто швидше та ефективніше скористається сучасними науковими досягненнями та технологіями. У цьому змаганні правоохоронці мають обмеження, пов'язане з тим, що вони повинні діяти лише на підставі закону. Проте реформування законодавства завжди відбувається повільно, а тому закони не часто відповідають сучасним потребам правоохоронної практики.

Так, частина друга ст. 19 конституції України передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Але сьогодні на законодавчому рівні не передбачена можливість використання оперативними підрозділами правоохоронних